

A magyar magánhangzók történetéhez.

II. Rövid magánhangzók.

1. e, ë és ö.

A.

a) Magyar *e* = urali ugor *ä*, *ë* (ill. diftongus).

α)

Magyar	Vogul			Osztyák	
	Éjszaki	Kondai	Tavdai	Éjszaki	Déli
emel-	<i>ālm-</i>	<i>oqlm-</i>	<i>ālm-</i>	<i>ālem-</i>	<i>ātm-, ūlm-</i>
epe	<i>tāp</i> ¹	<i>toqp</i>	<i>tēp</i>	—	—
eper	—	(PV.) <i>āpērēx</i> ²	<i>āpērjēx</i>	—	—
fekete	<i>pāñk</i> ³	(KLV.) <i>poqñk</i>	<i>pāñ</i>	—	—
fen-	—	<i>poqnmēl</i> ⁴	—	—	—
hegedű	<i>sāñk-</i> <i>wēltēp</i> ⁵	(PV.) <i>šanghul-</i> <i>tēp</i>	<i>čāžyēltap</i>	—	—
lepke	<i>lāpēx</i>	<i>loāpēx</i>	<i>lāpāx</i>	<i>lēbendē</i>	—
les- (lés-)	<i>lās-</i>	<i>loqš-</i>	<i>lās-</i>	—	—
meleg	<i>māltip</i> ⁶	<i>maltēp</i>	<i>māli</i>	<i>mēlėk</i>	<i>mēlėk, mēl- lenk</i>
nyers	<i>nār</i>	<i>noqr</i>	<i>nār</i>	<i>nār, nāra</i>	<i>nāra</i>
nyelv	<i>nēlm</i>	<i>nīlēm</i>	<i>nīlēm</i>	<i>nālēm</i>	<i>nālēm, nā- dem</i>
segg	<i>sāñkw</i> ⁷	<i>sqñkw</i>	<i>šoñgh</i>	—	—
sellő	—	—	<i>sārlä</i> ⁸	<i>sara</i> ⁹	—

¹ «medveepe», TV. *tēp* általában «epe». — ² L. Nyr. XXIII, 1. — ³ «korom; szurtos, fekete, szemetes, pizskos». — ⁴ *poqnmēl* «fenkő», *pānl-* «fenni». — ⁵ l. Nyr. XIX, 149. — ⁶ *māltip žātēl vārs* meleg nap lett. — ⁷ «ágyék». — ⁸ «a folyónak lejtős és sebesen omló helye». — ⁹ «gleich, bald», *saraiñ*, «schnell, baldig»

teher	tārwit	toqrwit	tārkit	lavért ¹⁰	tāgert, lā- gert
(terh-)					
-telen	-tal	-tāl	-tāl, -tél	tal, talli ¹¹	tāda, tālex
(-talan)					
-tél (mez- tél-láb)					
teleped-	tāl- ¹²	toal-	tēl-	—	—
tetű	tākém	taχém	tāχém	tevtém	teudem, ta- gutem
velő	valém	voglém	volém	vélém	vēdem, vē- lem

β)

elő	ēli	ēl	ili	jel	il, it
esküv-	ēsγ- ¹³	esγ-	ēšk-	išik-	—
est	ēt	īt	—	āt	āt, at ¹⁴
em-ber	ēlēm-	ēlēm-	—	jilēm ¹⁵	—
	χq̄lēs	kholēs			
fesél	pēsēml-	pēst- ¹⁶	—	—	—
kebel	kēmpli ¹⁷	kēpēl	kipli	kimēl	—
kengy-el	kēns ¹⁸	(KLV.) keš	—	kēnd, kēš	kēnc
lep	lēp-	lāp-	lip-	—	—
nej- (nő, nē)	nē-	nē	nī	nē, neñ	ne, ni, neñ
szenny	sēmēl ¹⁹	sēmēl	šimēl	—	—
verseng- (vorāt-) ²⁰		vērētaγt-	—	—	—

γ)

gyermek	nāurēm	—	—	nāurēm	nāurem, nēurem
mered, ma'ir- ²¹ mereszt-		māir-	mair-	—	—

(zürj. šur-šar «schnell, eilig»). — ¹⁰ «schwer». — ¹¹ «leer»; talaml- «leer werden»; talamt- «ausleeren». — ¹² «föltelepedni, fölszállani, beletülni (a csónakbav. szánba). — ¹³ «dicsérni, magasztalni» (l. MUGSz.). — ¹⁴ «nacht»; ÉO. ita, DO. idai, in «abend» inkább az éj rokonságához látszik tartozni zártabb hangzójával. — ¹⁵ jilēm-tut «nordlicht». — ¹⁶ «fölfajteni, föloldani». — ¹⁷ «kleiderschooss». — ¹⁸ «belül szörös bőrbotos, rénbőrharisnya». — ¹⁹ «fekete» (l. MUGSz.). V. ö. itt még KV. sēmēl «rozsdá», lép-sēmēs «megrozsdásodott». — ²⁰ ÉV. vorāti «minden áron valamit akar, erőszakosan küzd valamiért», KV. vērētaγt «verseng». — ²¹ «nyomni»: ulāmanēm jol ma'ire'im ruháimlenyomom (a lādá-

nyereg	<i>na'ir</i>	<i>na'irä</i>	<i>näurä</i>	—	<i>noger</i>
tele	<i>ta'ilä,</i> <i>taul-²²</i>	<i>tqul</i>	<i>täul</i>	<i>tēl, tēli</i>	<i>tēt</i>

b) Magyar *e* = urali ugor *ä, e*.

egér	(FLV.) <i>tañer</i>	<i>täñker</i>	<i>täñer</i>	<i>leñger</i>	<i>teñer</i>
enyeleg-	<i>añil-²³</i>	<i>ñil-</i>	(<i>uñul-</i>)	—	—
lebeg-	<i>lap-²⁴</i>	<i>läp-</i>	<i>läp-</i>	—	—
e v («geny»)	<i>sai</i>	(ALV.) <i>säi</i>	<i>sei</i>	<i>lej-, le-²⁵tej, lüj</i>	
fej, <i>fö</i>	(<i>puñk</i>)	<i>päñk</i>	<i>päñ, poñ</i>	—	—
fejt-, <i>fejlik</i>	—	<i>päj-²⁶</i>	—	—	—
kedv	<i>kant²⁷</i>	(KLV.) <i>känt</i>	—	<i>kant</i>	<i>kend</i>
kering-	—	—	—	<i>kerla-</i>	<i>kered-</i>
mell	<i>ma'il</i>	<i>mqil-</i>	<i>moul</i>	<i>meqel,</i>	<i>meget</i>
		(<i>mqul</i>)		<i>mevel</i>	
menyül-	<i>manit-²⁸</i>	<i>mänemt-</i>	<i>mänemt-</i>	<i>meném-</i>	—
merő	<i>marawi²⁹</i>	<i>märwé</i>	—	—	—
mevet-, <i>nevet</i>	(<i>müwint</i>)	<i>märint-</i>	(<i>mouint-</i>)	—	—
mezejte-	<i>mas-³⁰</i>	<i>mäs-</i>	<i>mäs-</i>	—	—
len					
negyven	<i>nalimen³¹</i>	<i>nälmen</i>	(<i>ñilu</i>)	<i>ñel-jañ</i>	<i>ñeda-joñ</i>
remek	—	<i>rämex³²</i>	—	—	—
(«fragmen»)					
szeg-	<i>sañk-³³</i>	<i>sañk-</i>	<i>säñg-</i>	<i>señg-</i>	<i>señk-</i>
tegez	—	<i>täut</i>	—	—	—
tetsz-,	<i>tattémt-³⁴</i>	—	—	—	—
tekint-					
vej- (<i>vö</i>)	—	—	—	<i>veñ</i>	<i>veñ (voñ)</i>

c) Magyar *e* = urali ugor *i (é)*.

ez	<i>ti-ti</i>	<i>té-té</i>	<i>ti-ti</i>	<i>tam; si</i>	<i>tema</i>
----	--------------	--------------	--------------	----------------	-------------

ban). — ²² *tailä* «teli, tele»; *tqul-* «elégnek lenni, teljesnek lenni. — ²³ «csókolni». — ²⁴ «emelkedni». — ²⁵ «fauleni». — ²⁶ *khul päji* halat fejt föl, vág föl; v. ö. magy. *szel-* és *çul silti* halat szíjal. — ²⁷ «harag» (l. MUGSz.). — ²⁸ «szakítani, tépni». — ²⁹ *marawi ñgul* merő hús, csupa hús (mondta egyik közlőm teljesen behályogosodott szemérről); *marawi tüliñi* 'jémts' «es wurde rundherum wolkig» (Reg.), KV. *märwé khotél vonlesém* «egész nap ültem». Budenz egybefogja a *mered-*igével (MUGSz.). — ³⁰ «ruhát öltetni». — ³¹ Ellenben *négy* = ÉV. *ñilä*; tehát megvan a vogulban is ugyanazon külömbiség, mely a magy. zárt hangú *négy* (*ñigy*) és nyílt *negyven* alakok közt. — ³² *rämex* «a csorba vlmely edényen, v. szerszámon», *rämekëñ käsi* «csorba kés». — ³³ «törni, zúzni»; *sankép* «mozsár». — ³⁴ «tekinteni». — ³⁵ «szállani (pl.)

s z e l-	síl-	sélt-	—	—	—
e s (és-)	is- ⁸⁵	os-	—	—	—

B.

a) Magyar *ē, ö* = urali ugor *ā, ē* (illetőleg diftongus).

a)

ē b	āmp	oqmp	āmp	āmp	āmp
b ö k-	—	(PV.) pük- ⁸⁶	pāk-	—	—
f ē l h ö,	—	—	—	pālēñ	pēlēñ, pēteñ
fölkő					
m ē g,	māñχw ⁸⁷	mōñkhw	māñghä	(muñχ)	—
mög					

β)

gyökérjēkwér ⁸⁸		jēkur	(jukär)	—	—
ē v-, öv-taj-, tē		tāj-, tī-	tāj-, tē-	lēv-	tēv-, līv-
(ēnni)					
öt	at	ät	äit	vēt	vēt
örök,	—	ērrq, ⁸⁹ ira	—	—	—
erek					
s z e m,	sam	sām	šom	sēm	sēm
szöm					
s z ö v-	saγ	säγ-	sow-	sev-	sēv-
(szó)					

γ)

förd-, (pül-) ⁴⁰		päil-	pouł-	pēget-	peugel-
förd-					
förtöng, pärt. ⁴¹		(päjërt-)	(powärt-)	pert-	—
ferteng					
örvény a'ir	(PV.) a'ir	our	avér ⁴² (?)	—	—

b) Magyar *ē, ö* = urali ugor *ä, e, é (i)*.

csēs cs	csöcs	śakw	śäkw	(ćuχ)	—	—
csög	—	(PV.) šoñgil	—	—	—	—
csënd,	tawänt- ⁴⁸	täwënt-	tüwéññ	teveñ	—	—
csönd						

madár)». — ⁸⁶ «coire cum femina»; v. ö. magy. *basz-* és vog. *püt-* «döfni, bökni», *pütγat-* «coire». — ⁸⁷ *māñχw* «fejszefok, késfok», KV. *pös-mōñkhw* egy varsafaj «segge, fara» (ahol a hal kihúl; l. Ethnogr. IV, 307.). — ⁸⁸ l. jelentését fönt 176. l. — ⁸⁹ örökké». — ⁴⁰ «fürdeni»; a magy. *r* képzőnek jelentésértékileg megfelelő *l* képzővel. — ⁴¹ *pärt-*, *pärít-* - caus. képzővel «fogatni, begöngyölni» (sárban fetreng = forog). — ⁴² ÉV. *a'ir-nē* cyprinus idus = ÉO. *avér-nē* id.; DÖ. *agërna*; *ëgërneñ* (Pápai). — ⁴⁸ *vöt tawänti* v. *tawi*

ém-, émlő	—	—	—	—	em-
egy	akw ^c	äkw ^c	(uχ, ukī)	ī, it	it, ej, ī
föd, föld	pant-	pänt-	pänt-	—	—
jöv-	jāj-, jī-	jāj-, jī-, jē-	jāj-, jō-, jī-	jī-	jiv-, jīg-
köv- (kő)	kaw ⁴⁴	käw-	ku	kev-(keu)	kev (keu)
	(kau)				kauχ
könyök	χañrā ⁴⁵	khoñēr	khāñrā	(jōš-) ka-	kuññaj,
				van	kuññāi
könnyű	—	keñä	(kuñgä)	kēna	kēne,
					kanneχ
köt	—	—	kot-	—	—
köszörű	—	—	kēs ⁴⁶	—	—
lök-	—	lökem ⁴⁷	—	—	—
löv-	lāj-, laj-, li-	lāj-, lé-	—	—	—
mény, möny	mañ	māñ	miñ	meñ	meñ
öcs	apsi	—	—	apsi	—
öl (fa)	tal	täl	täl	lal	tet, lül
öl-	al-	äl-	äl-	vel-	vel-, ved-
öv- (övé, ő)	taw	täw- (täu)	tow-, tuw- (tou, tü)	(lu)	tev-(teu), leuχ
rövid	raw ⁴⁸	—	—	rav ⁴⁹	rau
szög, szög	sañkw ⁵⁰	(ALV.)soñkhw	suñ	—	—
töm-	taγ ⁵¹	tāγ-	—	—	—
vöcsök	—	(ALV.)vāñsir ⁵²	—	—	—
vöv-, vöv- vesz)	vaj-, vā-	vāj-, vē-	vj-, ū	vej-	vej-

c) Magyar *ē* = urali ugor *i* (é, e).

mén-, mön-	min-	mēn-	miñ-	man-	men-
szēr, ször	sir	sēr	—	sir	sir

A kétféle rövid magyar *e* hangot illetőleg, mint az itt adott összeállításból kitetszik, az urali ugor nyelvekben nem mutatkozik a hangmegfeleléseknek azon szabályos eltérése, melyet hosszú párjaiknál

a szél lecsendesedik, lecsillapszik; TV. *tuwētīn* «csendes». —

⁴⁴ «malomkő»; TV. *ku* és az osztj. alakok jelentése: «kő». —

⁴⁵ *la'it-χañrā* «térdfajlat»; v. ö. finn *kyñärä*, lappF. *gainer* «könyök»; az osztják alakok jelentése: «könyök». — ⁴⁶ TV. *kēsīñ ku*

«fenkő». — ⁴⁷ *elē-lökēmestē* eltolt a helyemről, ellökött (оттолкнулъ

меня отъ мѣста; *lökēmāχw* пехнуть). — ⁴⁸ «darabka, morzsa»

(l. MUGSz.). — ⁴⁹ «fein, klein; stückchen». — ⁵⁰ «ék». — ⁵¹ «tömni,

bedugni». — ⁵² *colymbus auritus*.

tapasztalni alkalmunk volt. Nyílt és zárt *e*-nek egyaránt hosszú, vagy rövid nyílt hangzó (*ā, ē*; vagy *ä, e*) áll szemben s csak az esetek igen csekély számában zártabb hangzó (*i, v*agy *e*).

Közelebbről megvizsgálva e hangmegfeleléseket, azt vesszük észre, hogy a nyílt *ā, ē* megrövidülése a magyarban rendszeren megtartotta ugyancsak nyílt hangszínét s ahol e szabály zavarát látjuk, többnyire fölismerszik az ok is valamely szomszédos *v* hatásában, mely egyszersmind az *ē*-t labializálta. Világos esetek erre: *öt, örvény, föld-, förtöng-, szöv-, év- (öv-)*. A *gyökér* és *mög* szóknál is mutatkozik a vogulban *v* elem; az *ēb-* hangzójának zártságáról pedig föltehető, hogy nem eredeti állapot, a mennyiben t. i. nem váltakozik *ö*-vel s Meliusnál *e* írása található (*ebek* NySz.).

Azon körülmény, hogy az ugor társnyelvekben csak igen ritka esetben felel meg a magyar zárt *ē*-nek szintén zártabb (*é, i* hang, élénk ellentétben áll azon általános felfogással, hogy «a magyarban a tőszótag *ē*-je gyakran régibb *i*-ből lett nyiltabbá (NyK. 24:381.)». Ez a felfogás a nyelvemlékek néhány szórványos adatán alapszik, melyekben a mai *ē*-vel szemben *i* jelentkezik, holott ezek joggal tekinthetők az egykori nyelvemlékek megfelelő *ē* hangzós alakjai mellett dialektikus mellékalakoknak, amint ma is ilyenek gyanánt ismeretesek: *igenyes, hírvad, kigyelmed, kinyér, sitét, szilígy* stb. Az *i* eredetibb volta mellett a HB. *igy (égy)* és *mígé (mégé)* alakjainak sem tulajdoníthatunk valami különös nyomosságot, tekintetbe véve, hogy ugyane nyelvemlékben egyéb mai zárt *ē*-k *e*-vel vagy *u (ü)*-vel vannak jelezve (pl. az első szótagban: *kegümet* v. *ö. kygelmes* Gyöngyc.; *nemenec*; *eneyc*; a későbbi nyelvemlékekkel egyezőleg: *mend*; *num* = *nēm*, *zum* = *szēm*, *munki* = *mennyei*). Ha egy 1256-iki oklevél *feredeu-zyg* alakban adja a *szög* «angulus» szót, 1214-ből van «locus *berug-scug*», 1067-ből «locus *aruscegui*» (Nyr. 7:268.); s 1268-ból *sceg-hatar* (u. o. 7:218.). Hasonlóképpen a *hëgy* «mons» adata 1278-ból: *eregeteu hig*; de már 1291-ből *akasztow-hegy* (u. o.). A nyelvemlékek *sytet* alakja mellett 1264-ben följegyzett alak: *sethetwelg* (u. o. 269.). Az *öttevény* 1254-ben *ittewen*, de már 1210-ben *etteuen* s 1265-ben is *ehtewen* (u. o.). Az úrpádkori oklevelek magyar szavainak tüzetesebb tanulmánya bizonyára még sok példával fogja gyarapíthatni ez adatokat, melyek együttvéve az összehasonlító nyelvészet tanulsá-

gával mind azt igazolják, hogy a tőszótagbeli magyar *ë*-vel változó *i*-nek nem lehet föltétlenül a történeti elsőbbséget tulajdonítanunk.

A mélyhangú hangzósor hármasként (*a, o, u*) megfelelőleg föl kell tennünk, hogy hármasként volt a magashangú hangzó vagyis hogy az *e* és *i* mellett volt kezdettől fogva *ë* is. Jóformán föltehetjük, hogy a mai *ë*-k tetemes része kezdettől fogva is ilyen hangfokú volt, ellentétben B. nézetével, ki *e* hangot a tőszótagban másodlagos fejleménynek tartja: «részben *ë* rövidülésének, részben eredetibb *i* változatának» (NyK. 24:380.). Az hogy az urali ugor nyelvek ez *ë*-vel szemben nyílt *e*-t mutatnak s másrészt a magyar nyelvjáráásokban ennek *i* változata jelentkezik, arra mutat, hogy amaz *ë* eredettől fogva ily középállású volt a két jelzett hang között, vagyis hogy a nyelv főterületén az esetek nagyobb részében sem nyíltabb, sem zártabb nem volt mai fokánál. De sejtethetjük, hogy ép úgy mint a vogulban, kifejlődött a magyarságnak is egyes részeiben az *ë* hang mellett, vagy talán belőle a még zártabb *é* hang (az *é*-nek megfelelő rövid hangzó), mely könnyen csaphatott át *i*-be, ép úgy mint fönnmarad hosszú mása *í*-be.

Bár vannak példák tőszótagbeli *ö*-közösségekre is az ugor nyelvekben (v. ö. a fenti kimutatásban a *köt*-, *csög*-, *szöv*-, *öv*-, *lök*-, *szög*-, *könyök*-*örvény* szokat), ezeknek keletkezését mégis, tekintettel az ilyen közös *ö*-k csekély nyelvterületére, általában az egyes nyelvek külön történetének korszakába kell helyezni. Az *ö* ejtésnél kezdetben, mint az esetek nagyobb részénél még kimutatható, valamely szomszédos *v* hatása működhetett közre, a midőn a páros alakkal (t. i. *ë*-vel és *ö*-vel) ejtett szók analogiája kiterjedt egyéb *ë*-vel ejtett szókra is, sőt egyes területein a nyelvnek az egész *ë* hangzós szókincsre. Tévedés volna azonban hinnünk a régi nyelv *beles*-, *erem*-, *ket*- (böles, öröm, köt-) stb. adatai nyomán, hogy ezen *ë-ö* hangváltoztatató hanghajlandóság aránylag későn, pl. a magyar nyelvemlékek korában indult volna meg. Mint láttuk, a nyíltabb *ä* (*e*) — *o* hangváltozás szerepel a vogulban is s valószínű, hogy mint annyi egyéb hangváltozás, ez is már az ugor közösség korában vette kezdetét. A török nyelvi hatás korában az *ü*-vel együtt már szélében szerepelhettek az *ö*-k is, mert több innen való szó (pl. *köpü*-, *ökör*-, *söpör*-, *görény*-, *szösz*-, *kökény*-, *kökörcsin*-, *bögöly*-, *gözü*-, *kölcsön*-, *pöcsik*-,

czötkény) ajkhangzóját már magával hozta (v. ö. pl. török *öküz* «ökör»; *köken, kügen* «meggy»; *söpür-, süpür-* «söpörni») s a magyarban ezt megtarthatta.

Fontos bizonyság az *ö*-ejtés régi eredete mellett, hogy több magy. *ë, ö* hangnak az urali ugor nyelvekben mély hangrendű ajkhangzók (*o, q, néha u*) felelnek meg, melyek legalább részben alkalmasan úgy magyarázhatók, hogy *ö* (*ü*)-féle hang volt a közös alap, melyből egyrészt *o* (*q, u*) fejlett, másrészt a régi állapot, t. i. *ë* (s ebből esetleg *e, vagy i*), illetőleg *ö* (*ü*) megmaradt. Ilyen esetek:

Magyar	Vogul			Osztyják	
	Éjszaki	Kondai	Tavdai	Éjszaki	Déli
köszön-	<i>χqsγ, χosγ¹</i>	<i>khwqsγ</i>	<i>khōškḥ-</i>	—	—
köz	<i>kwoll</i>	<i>kwätl</i>	—	<i>küt</i>	<i>kut</i>
öz-vegy ³	<i>volép</i>	(AL.) <i>valép</i>	<i>vatip</i>	—	—
pök	<i>poléx²</i>	<i>päléx</i>	—	<i>polsēñ</i>	<i>palax</i>
rögtön	<i>rottī³</i>	<i>rañtēñ</i>	—	—	—
röst, rēst	<i>raş-, ros⁴</i>	<i>raş-</i>	—	—	—
röpül- rēpül	<i>raşplax⁵</i>	—	—	—	—
röttög, rēttög	<i>roxt⁶</i>	<i>roxt-</i>	<i>roxt-</i>	—	—
szörnyű	<i>sorñéxl⁷</i>	—	—	—	—
tör	<i>taur⁸</i>	<i>taur-</i>	<i>taur-</i>	—	—
b)					
gyöngye, gyēngye	—	<i>ñāñkēm⁹</i>	—	<i>ñāmék</i>	—
föst-, fēst	<i>pās-, pōs¹⁰</i>	<i>pās</i>	<i>post-</i>	<i>pos-</i>	<i>pus-poss-</i>
lë, lé (lewe Jorde.)	<i>lāñxäl¹¹</i>	<i>lāñré</i>	—	—	—
c)					
ösvény	<i>ūsil¹²</i>	<i>ūsil-</i>	—	—	—

¹ ÉV. *χqsγ-*: *āmp lēγä χqsγi* az eb csóválja a farkát; ALV. *pāñk khāşşēm* köszönök (tkp. fejet hajtok), KV. *tōrēm khwqsγi* imádkozik. — ² «nyál, köpet; takony». — ³ «rögtön, azonnal». — ³ l. NyK. XXII. 10. — ⁴ «késni, késedelmezni». — ⁵ «a réce szárnyacsapkodása midőn a víz fölött röpül». — ⁶ «ijedni, rettegni». — ⁷ *polēm vitñel sorñéxle'im* «отъ холодной воды едрагиваю, reszketek a hideg víztől». — ⁸ «szétmállani, morzsolódni». — ⁹ «lágú, gyöngye»; ÉO. *ñāmék-sāmpa* «weichherzig». Az osztyják alakot már Budenz is egyezteteti (Verzweig. d. ugr. Spr. 68.). — ¹⁰ «mosni» (l. MUSz.). — ¹¹ «aláfelé, le a folyón»; *lui* alvidéki. — ¹² «lepni» (l. MUgSz.).

örv, ür-ügy	ur ¹³	vör	ur	vör, ur	—
vejsze	üsém ¹⁴	üsém	—	vošém, usém	—

d)

keserű, köserű	kwošertaxt ¹⁵	(KV.)kwaškértaxt	—	—	—
		(KLIV.)kwäšertaxt-			
követ	koit-, koi- ¹⁶	kwäj-		kuj-	—

Az első szótagot követő *e*, *ë*, *ö* hangok történetére vonatkozó magyarázatok közül kell kételkedve fogadnunk azon állításnak általánosságban való érvényét, hogy «az *e* mint frequentatív és momentán igeképzőknek része az ugor *j* (*g*) képzőből lett» (373. l.); mert pl. az idézett *fél-émlik* képzés csak úgy viszonylik alapszavához, mint a vogul *tël*-«repülni»-hez a *tëlëml*, præt. *tëlämlës* (pl. *älä tëlëml* «elrepül»), mely utóbbiban pedig semmi nyoma a *j*-nek, a mint ezt Budenz magyarázata sem föltételezi (Ugor Összeh. Alakt. 57.). Ugyanígy vannak kellő alap¹³ nélkül *j*-s diftongusból származtatva: *-el* (pl. *visel-*), mely olyan képzés, mint *tëlëli* «röpdös», vagy *tañreli* «nyomkod» (v. ö. *tañri* «nyom») s különbözik a tényleg *j*-s elemű *-äl*, *-ël* frequ. képzőtől, melynek vogul párja: *-il*- és *-äl* (pl. *äl*-«lenni, élni»: *älili* «éldegél»; *üsint*-«ásítani»: *üsintäli* «ásítózik») | *-ed* (pl. *enged*, *éled*), melynek mélyhangú párja *-ad* (*szakad-*, *szárad-*): a praesens-alak rendes frequ. képzője a tavadai vogulban *-qnt*, *-ant*, *-änt* (pl. *ör*-«várni»: *öräntem* «várok», *šour*-«vágni»: *šouräntem* «vágok»); e mellett *j*-s elemű képzőbokokkal alakultak: ÉV. *lowinti* «olvas» (de: *rätenti* «ütöget»), *vätimänti* «közeleg» stb. | a magy. mom. *-et* (pl. *szeret*) = vog. *-ät* (pl. *kwolës* *got-sul'ji* «a liszt szétszóródik»: *änä pul'sakwalës*, *sakwanä lakwä sulätäst* «az edény összetört, darabkái szétszóródtak»; vagy *ulä* *čärši*, *čäršäti* «a tűz pattog, egyet pattog»); *j*-s tartalmú ellenben a magy. *-it* mom. képzőnek (pl. *vonít*, *taszít*) megfelelő vog. *-it* (pl. *tquliñ uj muñi rëpi* «a madár tojást tojik», *ämp rëpiti* «az eb megkölykezik») | a magy. *-ep* mom. képző (pl. *ülededik*, *telepszik*) = vog. *-äp* (pl. *kwäl*-«kelni»: *kwäläps* «hirtelen fölkelt»), melynek szintén van *-ip* párja (pl. *oj*-«végződni»: *ojipi* «elvégződik, elfogy»). Egyéb képzőknél sem tarthatjuk föltétlenül elfogadhatónak a nyílt *e* eredetének jelzett magya-

¹³ «ok, mód». — ¹⁴ l. Ethnogr. IV, 161. — ¹⁵ «keserűnek, csipősnek érzik» — ¹⁶ «követni nyomán jární vlkinek».

rázatát, különösen nem hol oly világosan látunk, mint a KV. *jāntēn* «ideg», vagy az osztják *mēlek*, *mēllenk* «meleg» szóknak megfelelő magy *ideg* és *meleg* szavak végzetének esetében.

Hasonlóképpen kételkednünk kell a nom. verbalenak magyarított *-e* képző (pl. *enyhe*, *fürge*, *szüle*, ezek mellett: *enyhő*, *szülő*) eredetibb *ő* alkatában, mely *b*, vagy *m* mássalhangzóknak volna maradványa, tudván azt, hogy az ilyen *ő*-k szilárdan szoktak egyébként megmaradni (pl. *velő*: ÉV. *valēm*, *tetü*: ÉO. *teudem*; nom. verb. <ó, ő, = vog. *-p*, *-pā*). Inkább tekinthetjük ezeket *j*-tartalmuaknak, látván, hogy világosan ilyen a szintén *ő*-ből magyarított magy. *eme* (osztják *imi* «weib, frau») és *öcse* (ÉV. *apsi*) végzete, továbbá a hasonló képzővel alkotott mélyhangú *atya*, *anya*, *apa* szavaké (l. MUGSz.). Figyelembe veendő, hogy a nyelvtörténet régibb korszakában is vannak egymást megelőző, különböző időkből származó fejlődési rétegek s hogy egyazon ősalaknak eltérő módon jelentkező fejleményei innen is magyarázhatók. Joggal várhatjuk el pl., hogy azon *j*-s képzések, melyek a magyar nyelv külön történetében alakultak, a mai nyelvben legalább valamely jellemzetes zárt hangzó (*i*, *ē*, *é*) alakjában jelentkezzenek; azonban nem szükségképpen ez oly *j*-s képzéseknél, melyek már az ugor közösség korában átmentek e hangzósúláson, amint ezt pl. az *eme* és *öcse*, vagy az *atya* és *apa* szóknál fölvehetjük (v. ö. DO. *ata* «vater», TV. *apa* «ipa», sőt a mordvinban is *ata* «alter mann», e mellett *ataj* «schwiegervater», valamint a cseremiszbén *ata* és *ači* «pater») s melyeknél már a magyar nyelvi fejlődés kezdete nem *j*, hanem talán már *é*, vagy *ē*. Ezek után a dimin. *-ke*, *-cske* képzőt sem fogjuk eredetileg *-ő* végzetűnek tekinteni, mint B. teszi, hanem úgy értelmezzük, mint a megfelelő ÉV. *-kwē* dimin. képzőt, mely eredete szerint = dimin. *-k* + dimin. *-j* (l. Budenz: Ug. Össz. Alakt.).— A *tele* és *teli* viszonyára nézve számba veendő: ÉV. *ta'ilä* e mellett *ta'il* (*ti puškä ta'ilä vitel* «ez a hordó tele vízzel»: *kwol-ta'il jojtäst* «egész házzal jöttek») és ÉO. *tēl*, *tēli* «voll». A vog. *ta'ilä* aligha más, mint az osztj. *tēli*, valamint a magy. *tele* is közös alaptól fejlődhetett a *teli*-vel.

A harmadik személyű birtokosrag eredetének kérdését, bár sokan és terjedelmesen írtak felőle (l. különösen Nyr. XVII.), még mindig nem tekinthetjük véglegesen tisztázottnak. Az éjszaki vogulban tudvalevőleg *simēm*, *simén*, *simä* birtokos alakok vannak, melyek közül az első (ha esetleg, mint Budenz hiszi, eretibb *-nm*

helyett való is), továbbá az utolsó pontosan egyeznek a magyar *szivem* és *szive* alakokkal. Hogy micsoda mássalhangzó tűnt el a vog. *simū* és a vele szorosán egyező magyar *szive* végéről, arra nézve tájékoztatást nyújt a vogul többes számi harmadik személyű birtokos alak: *simän-l* (2. személy: *simän* e h. **simän-n*), továbbá az ÉO. *sāmel*, DO. *semet*, *semel*. Nincs semmi kényszerítő okunk, mely arra a föltevésre indítson, hogy ezen eredetibb *d*-ből származó s egyébként állandó természetű *l* a magyarban *j*-vé változott volna (l. Nyr. 17:56.), mely utóbbi hang a *máj*, *ujj*, *uj*, *íjj*, *háj* szókban eredetibb *gl* (*gd*) s ebből fejlődött *γl*, *jl* hangsoportok fejleménye, nem pedig pusztá *l* (*d*) mása. Az ily *d*, *l*—*j* hangváltozásra analogia-képpen előbb (Budenz-album 271. l.) magam is hivatkoztam a *várja* *várjuk*, *várjátok*, *várják* alakok *j* mássalhangzójára, melyet mint a harmadik személyű tárgy jelzőjét a pusztá *d* (*t*) harmadik személyű névmásragból származtattam. A vogul *rätülēm*, *rätülēn*, *rätitā*, *rätī-*, *līmēn* («verem, vered, veri») stb. tárgyas ragozású präsensalakok azonban megtanítanak bennünket arra, hogy ez a *j* is több mint a pusztá harmadik személyű névmás, t. i. a vog. *i+l*-nek egyenértékese, mely *i* pedig a vogul *γ* präsensképző változata, mely megvan az alanyi ragozás alakjaiban is (ÉV *räte'im*, *räte'in*, *rätī*, *rätīmēn* stb.; KV. *roqtrēm*, *roqtrēn*, *roqti*; «öt verik» az éjszaki vogulban: *rätīänl*, a kondaiban: *roqtränl*), úgy, hogy ezek szerint a magyar *várja*, *várjuk* stb. alakokban a *j*-t az eredeti (*γ*) präsensképző és a harmadik személyű tárgyjelölő *l* egybehasonulásának kell tartanunk. A mi a *-ja*, *-je* (*napja*, *kertje*); *-juk*, *-jük* (*napjuk*, *kertjük*) birtokosragokat illeti, ezeknek *j*-je a magánhangzós csonka tövek teljesebb alakjából való analogiai elvonás útján keletkezett. A *fē-m*, *fē-d*, *fej-e*, *fej-ük*, vagy *epē-m*, *epē-d*, *epēj-e*, *epēj-ük* alakoknak egybevetése különösen a ragtalan *fē* (*fö*), vagy *epe* alakokkal könnyen teremthette annak képzetét, hogy tulajdonképpen *-ja*, *-je* és *-juk*, *-jük* a harmadik személyű birtokosragok, melyeket a nyelvtörténet folyamán egyéb magánhangzós tövekre (pl. *velö*: *veleje*, *ajtó*: *ajtaja*), sőt mássalhangzói tövekre is (*napja*: *kertje*) alkalmazni kezdtek. Ily módon elesik a *szeme* alaknak eredetibb *szemej*-ből való magyarázata (NyK. 24:375.) s a mennyiben a dialektusok *szemi*, *szemē* alakokat ejtenek, ezt a személyrag eredetibb zárt hangzójából (*szēmē*, **szēmē-l*) értelmezzük, mely a nyílt végzetű alakban nyíl-

tabbá (*széme*), a zárt végzetűben pedig egyes nyelvjárásokban zártabbá lett (*szemit* e *h. szemít, szemét*).

Kihagyandók az eredeti szókincs fejtegetéséből a következő török, illetőleg mongol származású szók: *erő* (l. NyK. 18:103.) | *eke* (csuv. *aga* id.) | *ige* (mong. *üge*, ujgur *üge* «wort»; Vámbéry, Ujg. Sprachm. 198. és Bálint G. Párhuzam) | *szeplő* (v. ö. kaz. tat. *sipkel* «szeplő»). — A *ejsze* iráni eredetére nézve l. Ethnogr. 5:176. — Szláv szó a *pemet, pemete* (l. Miklosich; Nyr. XI.). — A *mese* szóról sem mondható, hogy eddigelé «nem elemezett» (l. Ethnogr. 4:254. és 5:25.).

2. a.

A) Magyar *a* = urali ugor *ū, u* (*ō, o*)

Magyar	Vogul			Osztyják	
	Éjszaki	Kondai	Tavdai	Éjszaki	Déli
	a)				
<i>agg</i>	<i>ūñk</i> ¹	<i>uñk</i>	—	—	—
<i>arcz</i>	<i>ūrt, ūrt</i> ²	<i>vort</i>	<i>urt</i>	<i>ort-</i>	<i>ōrd-, ūrd-</i>
<i>basz-</i>	<i>pūt-</i>	<i>pūt-</i>	<i>pūt-</i>	<i>pōt-</i>	<i>pot-</i>
<i>fakad</i>	<i>pūñet</i> ³	(ALV.) <i>pōñet</i>	<i>puymätpoñgępsa</i>	<i>pōñot,</i>	<i>pūñot</i>
<i>fal</i>	<i>pūl</i> ⁴	(PV.) <i>pōl</i>	<i>pōl</i>	<i>pulem-</i>	<i>pulem-</i>
<i>fazék</i>	<i>pūt</i> ⁵	<i>pūt</i>	—	—	—
<i>ha</i>	<i>χūñ</i> ⁶	<i>khun</i>	<i>khōn</i>	<i>χun</i>	<i>χun</i>
<i>hamu</i> *	<i>χulēm</i>	<i>khulēm</i>	<i>khōlēm</i>	<i>χojim</i>	<i>χōjem</i>
<i>kanál</i>	<i>χūñ</i> ⁷	<i>khūñ-</i>	<i>khōñ-</i>	—	<i>konkai</i> ⁸
<i>vad, vadon</i>	<i>ūñt</i> ⁹	—	—	<i>ūnt, vōnt</i>	<i>unt, vont</i>
	b)				
<i>fal</i>	—	—	—	<i>pūñel,</i>	<i>puñat,</i>
				<i>puñel</i> ¹⁰	<i>poñal</i>
<i>fán</i> («szőr»)	<i>pun</i> ¹¹	<i>pon</i>	<i>pon</i>	<i>pun</i>	<i>pūn</i>
<i>hajt</i> («pellere»)	<i>χujt</i> ¹²	(KLV.) <i>khujt-</i>	—	<i>χoχtępta-,</i>	<i>χōχt-,</i>
				<i>χoχol-</i>	<i>kogol-</i>

¹ «nagybátya» (elavult szó; eredetileg úgy látszik: «senex»); *ūñkēm sęrp* «nagy jávor». — ² *ūrt* «részt», *ūrt-* «osztani» (l. MUGSz. 752. l.). — ^{2b} «böknö»; KLV. *pūtyat-* «coire cum femina». — ³ «fakadék, kelés»; *laptę puymätäl* a levél kifakad (a rügyből). — ⁴ «falni», ÉO. *pul* «bissen», *pulem* «schmecken, kosten»; DO. «verschlucken». — ⁵ Ősi jövevényszó az ugor nyelvekben (l. Halász I. Nyr. XXII.). — ⁶ «ha; mikor». — ⁷ «kanalazni, ételből fölvenni, merni». — ⁸ «schöpfkelle». — ⁹ «erdő». — ¹⁰ «seite» (l. MUGSz.). — ¹¹ «szőr». — ¹² *χoχtępta-* «laufen od. traben lassen»; *χoχol-*

mag	<i>muñi</i> ¹⁸	<i>moñ</i>	—	—	<i>mōχ, mōk</i>
mar	—	—	—	—	<i>morit</i> ¹⁴ <i>mürt-</i>
		c)			
hajnal	<i>χuj</i>	(KLV.) <i>khuj</i>	<i>khøj</i>	<i>χuitēl,</i> <i>χondēl</i>	<i>χunt,</i> <i>kunt</i>
hab	<i>χump</i>	<i>khq̄p</i>	<i>khup</i>	<i>χump</i>	<i>χump,</i> <i>kump</i>
hasít-	<i>χusat</i> ¹⁵	<i>khwosēt-</i>	—	—	—
hal	<i>χul</i>	<i>khul</i>	<i>khol</i>	<i>χul</i>	<i>kul, χul</i>
szapoly	<i>šunpēl</i> ¹⁶	—	—	—	—
zaj	<i>suj</i> ¹⁷	<i>soj</i>	—	(<i>sī</i>)	(<i>sei</i>)

B) Magyar *a* = urali ugor *ō, o* (*ā, q, a*; ill. *ū, u*).

a)

apa	<i>āp̄lē,</i> ¹⁸ <i>āp̄ä-</i> (KLV.) <i>ōpē</i> <i>āp̄a</i>	<i>ōpē</i>	<i>āp̄a</i>	<i>obrasī</i>	<i>ōp, āp</i> ¹⁹
	<i>rīš; āpa</i>				
asz- («száradni»)	<i>tās-</i>	<i>tōs-</i>	<i>tāš-</i>	<i>sos-</i>	—
aszó	<i>sās</i> ²⁰	<i>sōs</i>	<i>šāš</i>	—	—
arasz	<i>tārés</i>	<i>tōrés</i>	<i>tārq̄s</i>	<i>sōrés</i>	—
acsarog-	—	<i>ōšγ-</i> ²¹	<i>q̄št-</i>	—	—
fagy-	<i>pōl-</i>	<i>pōl-</i>	<i>pāl-</i>	<i>pōt-</i>	<i>pōtāj-,</i> <i>pūtōj-</i>
fajd	<i>pōltā</i>	<i>pōlt</i>	<i>paltā</i>	—	—
had	<i>χānt</i>	<i>khōnt</i>	<i>khānt</i>	—	—
haj	<i>χāj</i> ^{22a}	<i>khøj</i>	—	—	—
hal- («mori»)	<i>χāl-</i>	<i>khōl-</i>	<i>khāl-</i>	<i>χal-</i>	<i>χad-, χal-</i>
hall- (HB. <i>hadl-</i>)	<i>χōntl-, χōl-</i>	<i>khōl-</i>	<i>khāntl, χul-,</i> <i>khāl- χulēt-</i>	—	<i>χūdand-,</i> <i>külend-</i>
haraguv-	(KLV.) <i>khōrj-,</i> ^{22b} <i>khārj-</i>	<i>khwgr-</i>	—	—	—
harsa	<i>sqr̄t, sōrt</i> ^{23a}	<i>sqr̄t</i>	<i>sqr̄t</i>	<i>sōrt</i>	<i>sōrt, sārt</i>
hat («sex»)	<i>χat</i>	<i>khōt</i>	<i>khāt</i>	<i>χōt</i>	<i>χūt, kūt</i>
hattyú	<i>χatāñ</i> ^{23b}	<i>khwq̄tēñ</i>	<i>khutq̄ñ</i>	<i>χōtāñ</i>	<i>χōtēñ,</i> <i>kotteñ</i>

«laufen, traben»; DO. *χōyt-, kogol-* id.; ÉV. *χujt-* «izgat, unszol»; v. ö. *χajt-* «futni» (l. MÜgSz.). — ¹³ «tojás». — ¹⁴ «brechen, zerstückeln». — ¹⁵ «hasítani» (l. példáját VogNépk. Gyűjt. 291. l.). — ¹⁶ «merítő nyírhej-edény» (l. Ethnogr. 4:173.). — ¹⁷ «hang». — ¹⁸ «nagyapa, ősapa»; ÉV. *āpa*, KLV. *ōpē* «medve». — ¹⁹ «schwiegervater». — ²⁰ «patak», amint az *aszó* is «patak, folyó» jelentésű (l. Ethnogr. 4:182. l.). — ²¹ «haragudni»; TV. *q̄št-* id. — ²² *ul khq̄nelēn ōn, pāl-khārijēm* ne bánts engem, megharagszom (осержусь); KV. *khwgr-* «szidni (ругать)». — ^{22a} «hajüstök» (l. Nyr. 19:148. — ^{23a} «csuka» (l. Ethnogr. 4:181.). — ^{23b} Ethn. 294. Ősi török-ugor

kap-	<i>χ̄āpēj</i> ²⁴		<i>khapej-</i>	—	—	—
para	<i>porā</i> ²⁵		<i>porē</i>	<i>paṛa</i>	<i>por</i>	—
szalú	—		—	—	—	<i>sōgot</i> ²⁶
tag	<i>tāñχ</i> ²⁷	(KLV.)	<i>toñkh</i>	<i>tqñk</i>	—	<i>toñχ</i>
vaj	<i>vāj, vōj</i>		<i>vuoj</i>	<i>vāj</i>	<i>voj</i>	<i>voj</i>
val-, vol-	<i>āl-</i>		<i>ōl-, ūl-</i>	<i>ql</i>	<i>ul-</i>	<i>val-, ūd-</i>
vastag	—		<i>ōšēñ</i>	<i>qšēñ</i>	—	—

b)

al	<i>jol</i>		<i>jql</i>	<i>jql</i>	(<i>il</i>)	(<i>jit, il</i>)
arany ^{28a}	<i>sārni, sorni</i>		<i>surēñ</i>	—	<i>sarni</i>	<i>sorna, sarná</i>
a z, ott	<i>ta, ton; tot</i>		<i>tātē</i>	<i>tu</i>	<i>tomi</i>	<i>tom, toma</i>
faggyú	<i>polwēs</i> ^{28b}		<i>polwēs</i>	—	—	<i>polť</i>
farag-, forgács	<i>por-</i> ²⁹		<i>por-</i>	<i>pqr-</i>	—	—
gyanánt, gyalánt	<i>jol</i> ³⁰	(KLV.)	<i>jal (jol)</i>	—	—	—
hajl-	<i>χūt</i> ³¹		(<i>khūt-</i>)	(<i>khōt</i>)	—	—
halad-, hallad-	—		—	—	<i>χola</i> ³²	—
hancsik	<i>χamēs</i> ³³	(LV.)	<i>khamsēl</i>	—	—	—
has	<i>χapsi</i> ³⁴		<i>khapsi</i>	—	—	—
hanyatt	<i>χani</i> ³⁵		<i>khani</i>	<i>khanqu</i>	<i>χonda</i>	—
kacs, kasmol-	<i>kwons</i> ³⁶		(<i>kwāns</i>)	<i>khuñš</i>	<i>kunč, kuš</i>	<i>kunč</i>

jövevény-szó. — ²⁴ *pāsmēχ-pāl χ̄āpejāslem* «fölkaptam, fölrántottam fél czipőmet» (Vog. Népk. Gyűjt. 3:427.); KV. *noĥk-khappjan palĥhēsēn* «надерни на ногу сапоги, rántsd föl a csizmad». — ²⁵ magy. *para* jelentése «úszó fa», a többi ugor szavaké: «tutaj» (l. Ethnogr. 4:202.). — ²⁶ «eine hobel, mit der man böte aushöhlte». — ²⁷ «pata»; v. ö. magy. *íz* «membrum», főképpen *kéz-és láb-íz*; az éjsz. osztják *još* megfelelőben meg éppen «hand, arm». — ^{28a} Ugor-iráni jövevény-szó. — ^{28b} «gyertya, fagygyúgyertya»; DO. *polť* «talg». — ²⁹ «gyalulni»; *pornā* «gyalú». — ³⁰ «hely»; Zalában *gyalánjába* = «helyett» («nem iszom spirítust pálinka gyalánjába»). — ³¹ «hajtani, meghajtani (biegen)»; TV. *khōjlqql-* «meghajlik». — ³² «fliessen, rinnen, laufen» (l. MÜgSz.). — ³³ *χamēs mā* v. *χamsiñ mā* «zsombékos láp»; KLV. *khamsēl* «zsombék, láphalom» (l. Ethnogr. 4:181.). — ³⁴ «tüdő» (l. MÜgSz.). — ³⁵ *χani pats* «hanyatt esett»; ÉO. *χonda* «rücklings, auf den rücken». — ³⁶ «karom, köröm»; l. e. szóegyeztetésére nézve Ethnogr. 4:172. A *kasmol* kolozsmegyei szó ezen értelemben: «karmol» (v. ö. *kwons* «karom» és *kwonsi* «karommal megkap, karmol, vakar»); képzőjében a *karmol-* analógiai hatása ismer-

lapú	—	(PV.)	<i>lapēñk</i> ³⁷	<i>lapkheñ</i>	—
langy	<i>loñsiñ</i>		<i>lañsēñ</i>	<i>lanšiñ</i>	<i>lunše</i>
paraj	<i>pori</i> ³⁸		<i>pəri</i>	—	—
tat ³⁹	<i>taɣt, toɣt</i>		<i>toɣt</i>	—	—
tat-hal ⁴⁰	—		—	<i>taɣt</i>	—
tavas z	(<i>tüjü</i>)		(<i>tüjē</i>)	<i>tove</i>	<i>tāwen, tauɣ</i>
varjú	(<i>ürin-ëkwä</i>)		—	—	<i>voreñga, varñaj</i> <i>vorña</i>

C) Magyar a = urali ugor ā, a (ō, o).

a)

agár	<i>ākēr</i> ⁴¹	<i>oqkēr</i>	—	<i>akar</i>	—
agy	<i>āñt</i> ⁴²	<i>ōñt</i>	<i>āñt</i>	<i>oñēt</i>	<i>oñet, oñet</i>
anya	<i>āñkw</i>	<i>qñkw</i>	<i>oñk</i>	<i>añgi, añki, aña</i> <i>añka</i>	—
agyar	<i>añsēr</i>	<i>āñsēr</i>	<i>añsēr</i>	—	—
bagoly	<i>māñɣwlä</i>	—	—	<i>makla</i> ⁴³	—
daru ²	<i>tāri</i> ⁴⁴	<i>tōri,</i>	<i>tāro</i>	<i>tōr, tōra</i>	<i>tāraɣ,</i> <i>tōra</i>
facsar	<i>pašert-</i>	<i>pāšert-</i>	—	—	—
lassú	<i>lāsēl</i> ⁴⁵	<i>loqšēl</i>	<i>lēčäl</i>	—	—
marj	<i>marēk</i> ⁴⁶	<i>mārēɣ</i>	—	<i>marēk</i>	<i>mērek</i>
salyog-, csillog-	<i>sāl</i> ⁴⁷	<i>sōl-</i>	<i>sāl-</i>	<i>šūli-</i>	—
tapló	<i>tāplēɣ</i>	<i>taplēɣ</i>	<i>tāplīɣ</i>	—	—

b)

akad-	<i>taɣät-, taɣn</i> ⁴⁸	<i>täät-</i>	<i>tät</i>	<i>taɣarlä-</i>	—
apró	<i>tapēr</i> ⁴⁹	—	—	<i>tapēr</i>	—
atya	—	—	—	—	<i>ata</i>
hajó	<i>ɣajt-, ɣāp</i> ⁵⁰	—	—	—	—

szik föl. — ³⁷ l. NyK. 23:435. — ³⁸ «száras, leveles fü». — ³⁹ «a ladik tatja» l. Ethnogr. 4:170. — ⁴⁰ «tinca vulgaris», TV. *taɣt* id.; l. u. o. 183. — ⁴¹ l. NyK. 23:344. — ⁴² «szarv»; v. ö. PV. LV. *qntēp* «agyvelő». — ⁴³ «Pernis apivora» (súlyomfaj); vog. *māñɣwlä* «bagoly». — ⁴⁴ Ősi török-ugor jövevény-szó, mint a *hattyú, hód, gyalom* stb. — ⁴⁵ «lassan (pl. megy)»; KV. *vuot jqlē loqškhēs* a szél lecsillapodott (затихъ). — ⁴⁶ «felső kéz- v. lábszár, a szárny-kar». — ⁴⁷ *saɣl sālī* «villámlik»; TV. *sāl* «villám»; ÉV. *šūli* «glanzen, schimmern». — ⁴⁸ *taɣät-* «akasztani», *ta'imat-, taɣāp-* «fönnakadni»; *alēsñē taɣnēs* «beleakadt a csapdába». — ⁴⁹ *kasāj-tapēr, sairēp-tapēr sa'irsajä* «a milyen apróra csak késsel, fejszével vágni lehet, olyan apróra vágta» (Vog. Népk. Gyűjt. 2:122.); EO. *tapēr* «kehricht». — ⁵⁰ l. Ethnogr. 4:168.

savanyú *saw-, sawl-*⁵¹ (KLV.) *šäu-, šäul-* — *šum-* —
 szaj, zaj (†treib- (KLV.) *sai*⁵² — — —
 eis »)

Az urali ugor nyelvek bizonyossága szerint a magyar *a* hosszú és rövid zártabb hangzókból (*u, o*) keletkezett, részben azonban a hosszú *á* hangzónak s kiveszett rövidjének (*a*) is változata.

Ezen eredmény teljesen megfelel azon megállapodásnak, melyre eddigelé a magyar *a* története tekintetében pusztán a nyelvemlékek és nyelvjárások vizsgálata nyomán jutottunk, azon különbséggel mégis, hogy eddigelé az *á*-val nem váltakozó magy. *a*-t pusztán rövid *o* (vagy *u*) hangzóból származtattuk, míg most látni való, hogy ez az esetek nagy számában hosszú zárt hangzóból is alakult. A fejlődés útját ezeknél kétféleképpen is képzelhetjük, vagy úgy, hogy előbb megrövidültek a magyarban s mint ilyen rövid hangzók jutottak az *o*, vagy *u* hangzókból az *a*-ig (úgy mint pl. a HB.-beli *muganec* ma: *maga*), vagy pedig mint egyéb ily zárt hosszú hangzók (l. fönt az *á* tárgyalásánál), hosszúságuk megtartásával lettek nyiltabb *ā* hangzóvá, s ebből rövidültek el ezen hosszú hangzó teljes kiveszésével *q*-vá.

Ki kell azonban emelnünk e pontnál azon nézetünket,*¹) hogy az *q*-nak itt jelzett fejlődése tülesik a pozitív magyar nyelvtörténet látóbatárán, más szóval, hogy az árpádkori oklevelek s Halotti Beszéd *o*-ja, a mennyiben a későbbi nyelvemlékek, illetőleg mai nyelvjárások (*o*-val nem váltakozó) *q*-jával szemben áll voltaképpen nem *o*, hanem *q*-féle hangnak jelzése. Erre vonatkozó fel fogásom alapjai a következők:

1. Azon tapasztalat, hogy idegenek (pl. németek, oroszok, finnek), kiknek nyelvében a mi *q* hangunk hiányzik, vagy a

⁵¹ *sawém* «savanyú», *sawli* «savanyít»; ÉO. *šum-* «sauer werden». — ⁵² «jégszaj» (l. Ethnogr. 4:192.).

*) Jelen értekezésem írásakor még nem lehettem tekintettel Szinnyei Józsefnek ugyane tárggyal foglalkozó s a Nyelvőr legutóbbi füzetében megjelenő «Hogy hangzott a magyar nyelv az Árpádok korában» című érdeemes munkájára, minthogy emennek akadémiai fölolvassásakor dolgozatom már teljesen befejezve át volt nyújtva a nyomdai kiállítás céljára.

mennyiben megvolna, írásban nincs külön jelezve: rendszeren *o*-val írják, illetőleg hallják a magyar *a*-t. Ismeretes pl. a németeknek ilyen *o*-s írása és ejtése az éleczlapokból. Hasonlóképpen *o*-val jelzik következetesen a vogul *a*-t Ahlquist s az orosz utazók. Igen könnyen elképzelhető, hogy a magyar nyelv írásra való alkalmazásának első kísérleteinél, midőn a latin *a* betűt az *á* hangra foglalták le, a tőle lényegesen elütő *a* hangra nem maradt más betű, mint az *o*, mely ilyformán épűgy mint ma az *e*, egyszerre két hang jelzésére szolgált.

2. A legrégebb magyar nyelvű följegyzett szó, t. i. a magyar népnév, melyet Béla király névtelen jegyzője *moger*-nek (*Hetu moger*) s egy 1252-ből származó oklevél *mogor*-nak ír, már Ibn-Rosztah 914-ben írott könyvében *mağgarije* alakkal fordul elő s ez az írás található Al-Bekri és Gurdêzi könyveiben is (l. Akad. Értesítő: 1894; 223. l.). Ugyane szó Constantinus Porphyrogenitusnál Μαζάροι alakban van említve (De admin. imp. 37. fej.); sőt Teophanes még régebb időből, t. i. 528-ból említ egy Μουαγγέρις nevű hún királyt, mely ha azonos a magyar szóval (a mint Kuun Géza gr. és Marczali állítják), egyszersmind azt igazolja, hogy a kezdő szótag hangzója sem *a*, sem *o* nem volt, hanem valamely közepén álló hangzó, tehát *a*. Figyelemre méltó, hogy a keleti magyarok nevét viselő Kaukasz-vidéki *Mažar* helységnév, továbbá a votjakok földén található *Madjar*, *Madarovo*, végül a keleti népek (örmények, törökök) állandó *mažar* hangzású szava mind azt tanúsítják, hogy e szó első hangzója már a honfoglalás előtt nyíltan, tehát nem *o*-nak, hanem *a*-nak hangzott, vagyis hogy az árpádkori *moger* írás *o*-ja csak az *a*-nak érthető ortografiai jelzése. Fölemlíthetjük itt, hogy a magyar név előrészével egyező ÉV. *mañsi*, KV. *mañs*, TV. *măñsi* «vogul, osztják» népnév (l. Ethnogr. I, 290.) is a nyíltabb kiejtés mellett tanuskodik, mi mellett az is fölhozható, hogy a *Megyer* első szótagja is nyílt, illetőleg nem váltakozik *ö*-vel.

3. A magyar krónikák *Solt*, *Toksun*, *Tosu* alakban közlik az ismeretes magyar vezérek neveit, de Constantinusnál ezen nevek írása: Σαλτας, Ταξίς, Τασής, mi a görög írás ω, o betűi mellett nem történhetett volna, ha ama nevek előtagjában tényleg *o* hangzott volna. Ugyanilyen viszonyban vannak egymáshoz az arab írók *azar*, a görögök χαζάροι s a mi *kozár* népnévünk, melynél

megjegyzendő, hogy noha *Kozár*, vagy *Solt* helynév ma is ismeretes, ezen kiejtés nem élő, hanem írott hagyományon alapúlhat (egyébként pl. *Zobulchu* ma *Szabolcs*, *Opour* ma *Apor*). V. ö. még ezekhez Const. *καρχα*s méltóságnevét, melynek magyar mását Marczali Tuhutum vezér Anonymusnál említett *Horka* fiának nevében véli fölismerni (Magy. Nemz. Tört. 47.).

4. A magyar nyelv honfoglalás előtti török elemeinek mai alakjaiban a köztörök rövid *o*-nak szintén *o* felel meg, mi nem lehetne akkor, ha az Árpádkorban az ilyen *o*-k *a*-vá változtak volna. Ezt igazoló példák: magy. *kos*: oszm. *koč*, csag. *koč*, altaji *koč-kor* (l. NyK. 20: 150.) | magy. *borz*: csuvas *porš*, *porész*, (virjal-csuvas, melyben minden *o* elváltozik *u*-vá: *purész*), oszm. *borsuk*, altaji *porsuk*, kaz.-tatár *borsék*; orosz *barsuk* (l. u. o. 151.) | *toklyó*: oszm. *toklé* (Bianchi, Vámb.; de *tuklu* Zenker), szerb. *toglu*, csag. *toklé*, *tokli*, tobolszki tat. *tokli*, kirg. *toktu*, *tokta* (l. u. o. XXI, 128.) | *koboz*: tat. *komuz*, kir. *kobuz*, oszm. *kobuz*, csag. *komuz*, csuv. *kobés*, (virj. csuv. *kubés*), jak. *χomus* | *gyom*: csuv. *śom*, altaji *joñ* | *orv*, *oroz*: csuv. *voro*, oszm. csag. *ogri*, *ogru*, kojb. *oγir*. A török-magyar elemek *a* hangja általában köztörök *a*-nak s nem *o*-nak felel meg; egyedül a *szaru*-fa tehetne kivételt (=csag. *soruk*; l. NyK. 21; 126.), mely azonban népetimologiai alakítás a *szaru* (*szaru*) mintájára.

5. Megvan az *q* hang az összes vogul s — mint Pápai följegyzéseiből tapasztalom — az összes osztják nyelvjárásokban is, még pedig leginkább mint az *o* hang változata. Föltehető tehát, hogy a magyarban sem aránylag új keletkezésű az *q*, hanem a mennyiben *o*-ból felett, ez a külön magyar nyelvtörténet kezdő korszakában, mindjárt az ugor testvérnelvektől való elszakadás után ment végebe.

6. Azon csekély, megbízhatóan közölt anyagban is, melyből az árpádkori oklevelek magyar szavainak képét láthatjuk, jó számmal találunk ingadozásokat az *o*-s jelzés dolgában; így: *Oxunteluke* 1268-ból és *ohzynfolua* 1234-ből, de *Ascennepe* 1197-ből és *achsin* a HB-ben (NySz.) | *ozou* 1265-ből s ugyanez évszámmal: *azov* (u. o.) | *horozt* 1249-ben s *harazt* 1258-ban (Nyr. VII, 318.) | *okoz-tou* 1291-ben, *forkos* 1210-ben; de *farkasagazto* 1200-ban (u. o. 415. és 270.) | *Sceguholm* 1217-ben, de *Molmhalmu* 1075-ben és

forr- —	—	—	purkh ⁵ —	—
holló	χulax	klwōlēx	khulax χulēx, χolēx χūlax, kō-	lan̄k
homlok —	—	—	—	χulēm ⁶ —
horzsol	χurt-	—	khurat- ⁷ χor- ⁸	χor-, korol-
lov- (l6)	lūw-	loy-(lo)	lu, lo	lou, lovē tau, laux, lox
torok	tur	tq̄r	tq̄r	tur tūr

B) Magyar o = urali ugor ō, o (ā, a; ū, u).

a)					
odu, odor,	q̄ntér ^{8a}	(KLV.) oq̄ntér	—	ondér, un-	ont
				dér; unt	
dob-	tāmp ⁹	—	—	—	—
kor-	—	—	khōr	—	—
mond-	mōjt-, ¹⁰ māj̄jt-	mojt(nom.majt	mońś, moś mōńt,		
		moj̄)	māńt		
mony	mān, ¹¹ mōn	mān	mān	mōn	—
ostor	q̄stér ¹²	ōstér	—	—	—
b)					
hol- (hal-)	χāl-	khōl-	khāl-	χal	χad-, χal-
sok	sāχā ¹³	soχ	—	—	—
vol- (vql-)	q̄l-	ōl-	q̄l-	ul-	val, ūd-
c)					
fol- (nagy), paul		pq̄il (poul)poul	pūrol,	pūgot,	
falu			pōrol	pūgol	
forog	poq̄ér- ¹⁴	—	—	—	—
toll, talu	tq̄ul	tq̄ul	tūl, tōl	tōrol	tōgot
rogy	raup- ¹⁵	rōp	—	rōχan-,	—
				roχnema	
d)					
bonyol	māń-	māń- (mōń-)	—	—	—
von-	vāńtép ¹⁶	voq̄nēp	(vānp)	vunēp	(venep)

⁵ TV. *ut purkhant* «a víz forr». — ⁶ «augenbraue» (l. MUGSz.). —
⁷ «beretválni». — ⁸ «schälen, abschälen, schinden». — ^{8b} «a test
belseje; anyaméh»; ÉO. *unt* «bauch», DO. *ont* «das innere». —
⁹ *pisälél tāmpe'im* puskával lövök (срѣляю), *tāmmat-* (mom.), *tām-*
pāl- (frequ.), *sārp jol-tāmpēstā* lelötte a jávort (v. ö. magy. *lő-*
és vog. *laj-* «dobni»). — ¹⁰ «mesélni, regélni» (l. Ethnogr. 4:255.);
mojt «mese, monda». — ¹¹ «herezacskó». — ¹² Ugorkori iráni jöve-
vényező. — ¹³ «mind, mindnyájan»; v. ö. ÉV. *saw* «sok». —
¹⁴ «hengergőzik». — ¹⁵ «összeomlani, összerogyni». — ¹⁶ «horog.
csáklya», ÉO. *vunēp* «schifferhaken» = magy. *vonogó* (l. MUGSz,

		e)				
boglya	<i>moʒél</i> ¹⁷	<i>moʒol</i>	<i>moʒol</i>	<i>muŋgali</i> , <i>muŋol</i>	<i>muŋol</i>	
fos-, fosgondol	<i>poś-</i>	<i>poś-</i>	<i>poś-</i>	<i>poś</i>	<i>pať</i>	
hol, hova	—	<i>khom</i> ¹⁸	—	<i>ʒamet-</i>	—	
hol-nap	<i>ʒot</i>	<i>khot</i>	<i>khət</i>	<i>ʒodan</i>	<i>kot</i>	
hoz-	<i>ʒol</i> ¹⁹	<i>khwəl</i>	<i>khul</i>	<i>ʒoleut</i>	<i>ʒodaj</i>	
hozzá	—	(PV.) <i>khəitt-</i> ²⁰	—	—	—	
hosszú	—	—	—	<i>ʒośa</i>	—	
homorú	<i>ʒqśä</i>	<i>khwqśä</i>	<i>khušo</i>	—	—	
jóv- (jó)	<i>ʒami</i> ²¹	<i>khəmi</i>	<i>khəmut-ʒomla</i>	—	—	
kozma	<i>ʒaməs</i>	<i>ʒaməs</i>	<i>ʒuməś</i>	(<i>jem</i>)	(<i>jem</i>)	
mosolyog	<i>kwosəmt.</i> ²² (KLV.)	<i>kwäšəmt-</i>	—	—	—	
morzsa	—	<i>moś</i> ²³	<i>məś</i>	—	—	
nyolcz	<i>məřśä</i> ²⁴	<i>məřś</i>	—	—	—	
nyom	<i>ňəqlə-lu</i>	<i>ňəqlə-lu</i>	<i>ňəqlə-lu</i>	(<i>ňil</i>)	(<i>ňigəlay</i> , <i>ňit</i>)	
oldal	<i>ňəqləmt-</i>	<i>ňəqləmt-</i>	—	—	—	
olvad-	<i>əntəl</i> ²⁵	<i>əntəl</i>	<i>əntəl</i>	<i>oňti-lü</i>	—	
oszol	<i>təl-</i>	<i>təl-</i>	<i>təl</i>	<i>ləl-</i>	—	
por	<i>əřśä</i> ²⁶	(KLV.) <i>ořwśä</i>	—	—	—	
tova, oda	<i>pəřś</i> ²⁷	(KLV.) <i>pəřś</i>	—	—	—	
	(<i>tü</i>)	<i>təu</i>	<i>tü</i>	<i>tořo</i>	<i>tořot</i>	

A magyar *o* mint urali ugor megfelelői nyomán ítéltetjük részben *u* (*ū*) hangból keletkezett, részben pedig nyíltabb ajakhangzó (*o*, *ū*) volt eredettől fogva is.

Ugyanezen tapasztalatra vezet bennünket a magyar nyelv török elemeinek vizsgálata is, melyeknek egy részében, mint fentebb (274. l.) láttuk, az *o* eredeti, egy más részében azonban *u* fej-

és Ethnogr. 4:173.). — ¹⁷ «bog, kötelék»; TV. KV. *moʒol* «kéve». —

¹⁸ LKV. *kwäl joutux khəumam* «házat venni gondolok, szándékozom (думаю, хочу)», *tšl élé mənux oqť khəumi* innen elmenni nem szándékozik, nem gondol (не думаеть); ÉO. *ʒamet-* «insehen, verstehen». — ¹⁹ «reggeli idő», *ʒolit* reggel (adv.); DO. *ʒodaj-ʒunt* «morgenröte». — ²⁰ *jəpət ti^hkhəittən!* «hozd ide (неси сюда) a kést». — ²¹ *ʒami pats* arczra esett (l. MUGSz.), TV. *khəp il-khəmutlem* a ladikot fölborítom (öblével lefelé). — ²² «füstöt gerjeszteni, csinálni», *kwosəml-* «füstölögni». — ²³ «mosolyogni». —

²⁴ «kevés», *morsič* id. — ²⁵ «oldalborda». — ²⁶ «rész, darab». —

²⁷ «szemét».

ménye. Ez utóbbi eset példái: *homok*: oszm. *kum*, alt. *khum*, *khumakh*, kirk. *kumak* («homokszátony»), kojb. *kum*, jak. *kumaz*, tatár *khom*, *khomak* | *borjú*: oszm. *buzayu*, csag. *bozayu*, *bozju*, kirk. *buzau*, kaz. tat. *bézu*, alt. *puza*, kojb. *buzō*, szojot *puza*, csuv. *pěru* | *borsó*: oszm. *burčak*, kirk. *buršak*, alt. *mircakh*, tat. *borčakh*, csuv. *porža* | *bors*: oszm. *borž*, kirk., tobolszki tat. *buruč*, alt. *purč*, *mirs*, kaz. tat. *boroč*, csuv. *poroš* | *korom*: oszm. *kurum*, kirk. *krum*, kaz. tat. *korom*, csuv. *xorom*. Föltűnő, hogy a volgavidéki török nyelvekben a köztörök *u*-val szemben álló magy. *o*-nak szintén *o*-féle hang, t. i. a zártabb *o* felel meg, mely megvan a déli vogul nyelvjárásokban s hosszú változatában (\bar{o} = magy. *ó*) a magyarban is. Már az *i*-vel váltakozó *ë* történetének vizsgálatánál azon eredményre jutottunk, hogy az utóbbi megfelelő hosszú hangzójának, az *é*-nek igazi rövid alakját, t. i. az *ë*-nél zártabb *é*-t egykor szintén ejtett magyar hangzónak fölvegyük: az előbbieket nyomán jó okunk van ezt föltenni a hasonló fokú mély *ó* hangzóra nézve is, vagyis hogy az *o* mellett megvolt az *o* hang is, melynek az *u*-hoz való közelállása okozhatta azt, hogy az árpádkori oklevelekben s a HB-ben rendszeren *u* jelzést találunk a mai *o*-val szemben. Ilyen *o*-val volna pl. a rokon nyelvek megfelelő alakjaira való tekintettel olvasható a HB. *mundoa* és *pur* alakjainak *u*-ja szemben azon nyiltabb *o*-val, mely a *choltat* szóban van jelezve. Megjegyzendő, hogy az oklevelek szavaiban itt is ingadozás mutatkozik: *humuk* 1269-ből, de még előbből, 1194-ből: *homoc* (Nyr. 7:218.); *Huzyumezeu* 1342-ből, de *Hozzoumezew* 1217-ből; *homurou teteu* 1375-ből, de *Homorowozow* 1214-ből; *fuk* van 1291-ből, de 1300-ból már *fok* (NySz.).

Az *o*-val együtt föl lehet tennünk az *ö* rövid hangzójának, t. i. a mai *ö*-nél zártabb ejtésű *ö*-nek is létezését a régi magyar nyelvben. Ilyennel olvashatjuk pl. az 1319-ben írt *vkurfeu* kezdő hangzóját látván azt, hogy az *ökör*-nek megfelelő török szavak általában *ö* (s nem *ü*) szókezdettel jelentkeznek: oszm. csag. *öküz*, *ögüz*, kirk. *ögüs*, jakut *oγus*, kaz. tat. *ögéz*, csuv. *vojor*; s hasonlóképpen nem gondolhatjuk *ü*-nek az *u*-jelzést ebben: *Kurust-ut* 1274-ből (Nyr. 7:268.) szemügyre véve az 1297-ben jegyzett *Ke-reztur* alakot (u. o. 269.) s a szónak ószlov. *krъstъ* eredetijét.

Mint idegen (iráni) szó kihagyandó az eredeti elemek tárgyalásából: *asszony* (l. Ethnogr. 5:136.). — Nem tekinthető ismeretlen

eredetűnek: *ország* (HB. *uruzag*) s elemezhetetlenek a *mocsok* szó (l. MUGSz. 631.).

4. i.

A rövid *i* közös megmaradására csak kevés példát találunk a magyar és urali ugor nyelvekben; mint ilyenek tekintetbe jöhetnek: itt: ÉV. *tit*, KV. *tét*, TV. *tít*; DO. *tet*, *tetti* | *viz-* (*víz*): ÉV. *vit* stb.

Nem minden esetben, midőn hosszú *i* és rövid *i* váltakoznak, lehet a hosszú hangzást eredetibbnek tartanunk, mint B. gondolja. Világos példa erre a *víz* szó, melynek rokonságát pontosan ismerjük, de általa hosszúságát igazolva nem látjuk. Hasonló esetek: *síma*: tat. *šéma* | *tíz* összet. *des*, *däs*, *das*, zend. *dasa*, skr. *daça*, zürj. *voj*. *das* s bizonyára még több más eredeti és idegen szó.

Apriorisztikus, egyes eseteket általánosító ítélet, hogy «a már állandóan röviden hangzó *i*-k szintén hosszú *i*-ből rövidültek, mely *aj*, *ej* s ebből fejlődött *é* diftongusból lett». A felhozott példák közül nem lehet ezt kimutatni az *itt*, *ide*, *innen* alakokra, melyeknek *id* alaprésze világosan jelentkezik a vog. *titi* «ez» szóban, hol pedig *j*-s diftongus befolyásának fölvételére az alak keletkezésénél semminemű alapunk; ez az *id* = magy. *ez* (v. ö. *büz* és *büdös*, *víz* és dial. *vides*, *ügy*) s tulajdonképen nem egyéb, mint a közelre mutató névmás kettőzése («ez-ez», ily értelemben: «im ez»; *az* = «az-az» = ÉV. *ta-ti*, *ta-tik*; v. ö. Budenz: Összh. Alakt. 289.). — Az *is* ha eredetileg egy is volt az és (=vog. *ās*, *ōs* «is, szintén») kötőszóval a régi *es*, *es-még* alakokhoz képest csak olyan hangtani változat, mint *ěskola* mellett *iskola*: fejlődésében *j* elem nem szerepel. — Nincs semmi bizonyosság erre a *kilencz* szóban sem, melynek előrésze valószínűleg a *kil- kül* szó (v. ö. vog. *qntel-lu* «oldal-tíz» = «kilencz» e mellett *niqlq-lu* «orr-tíz» = «nyolcz»).

Nem okvetetlenül szükséges, hogy a fejlődés *é*, *i* fokokon keresztül jusson az *i* hez még oly esetekben sem, midőn ez utóbbinak keletkezésére világosan *j*-elem beolvadása hatott. Különösen áll ez ott, hol a *j* megelőzi a magánhangzót; azt hiszem pl., hogy a *lyuk*: *lik*, *juhász*: *ihász*, *juhar*: *ihar* változásoknál az *i* közvetlenül a *ju* szótag változata s nem valamely megelőző *é*, *i* állapoté. Még az ilyen alakokban is mint *kajált*- inkább gondolhatjuk a *kiált*- felé a fejlődést ily módon: *kejált*-, *kijált*-, *kiált*-, mint hogy az

ugyancsak *kejált*-ből fejlődött *kéált*-ből lett volna előbb **kiált*-s ebből *kiált*; valószínűtlen ugyanis, hogy a *kéált*-alakban egyszer már végkép elenyészett *j* tovább hatott volna arra, hogy az *é*-ből még *i* is legyen.

Figyelemre méltó, hogy a magyarban *j* elem befolyása nélkül egyszerű «hangtörés» útján is keletkezik *i*, *i* hangok *a*, *o*, *u* hangokból pl. a *fiŋg*, *ín*, *vissza*, *piszok*, *tipor-*, *ipa* stb. szavakban. Az ilyenek keletkezését alkalmasan bolgár-csuvas befolyásnak magyarázhatjuk amint erről már volt alkalmam tüzetesebben nyilatkozni (l. Ethnogr. 4:178—179. ll.). Hasonló esetek még: *iparkod-* (ÉV. *āpēr* «ügyes», *āpērli* «ügyeskedik», finn *uppera* «diligens») | *czimpa* (ÉV. *tāmp* «az állatok orrhegye, schnauze», KLV. *tomp* id.) | *tidó* «nyírhej-fáklya» (ÉV. *tōnt* «nyírhej», DO. *tunda*, *tonday* id.; l. Ethnogr. 4:175.) | *csillapod-* (PV. *jel-sōplēs* «kiengesztelődött, lecsillapodott haragjából») | *viza* (ÉV. *ūns*, ÉO. *vunž* «coregonus nelma» stb. l. Ethnogr. 4:177.). V. ö. még *vidra* (u. o. 178.), melynek szláv eredete is vitatható. — Az *irány*, *arány* szóban, melyet B. ezek közé soroz, *j* befolyást mutat a KV. *jürēx* «oldal, irány» (срочна). Ez utóbbiak közé fölveendők még: *sió* (= vog. *sājim*, *sōjim* «patak» stb.; l. Ethnogr. 4:181.) és *pina* (mely valószínűleg = vogul *puj*, *poj* «culus, anus» + *nān*, *nōn*, ÉO. *nōn* «női szeméremtest»).

A *ki* és *mi* kérdőnévmások magánhangzóját B. bizonyára csak az *i* hangszínre való tekintettel «teljesebb alakból» magyarázza; mire azonban semmineműi alap. A hosszú hangzóval (*i*, *é*-vel) nem váltakozó *i* ezekben kezdettől fogva rövidnek tekintendő (v. ö. KV. *nē* «mi, mely, mi», TV. *ńo-χor*, finn, lapp *mi* stb.; továbbá finn *ke*, lapp *kā*, mord. *ki*, cser. *kō*, *kū*; l. MUGSz.).

Eredeti elemeknek tekintett *i d e g e n s z ó k*; jelesen irániak: *híd* (l. Ethnogr. 5:76. és 179. ll.) | *tíz* (u. o. 139.) | *isten* (u. o. 138.). — Török szók: *ír* (csuv. *sír-*, köztörök *jaz-*) | *síma* (l. fönt) | *kicsiny*, *kicsi* (csag. *kičik*, oszm. *kücsük*; NyK. X. 85 és tat. *kécé*, csuv. *kézén*) | *szirt* (tat. alt. *sirt* «gerincz», nogaji *sirt* «hát», oszm. *sirt* «rücken, schulter, schulterseite»; innen mélyhangúsága: *szirtok*; l. Ethnogr. 4:190.).

5. u és ű.

Magyar *u* = urali ugor *u, ű*; *o, ô* (*q*).

Magyar	Vogul			Osztyják	
	Északi	Kondai	Tavdai	Északi	Déli
		a)			
dug- buczó ²	— <i>moɣsun</i>	— (PV.) <i>muksɛn</i>	<i>tuñ⁻¹</i> —	— <i>muɣsañ, moɣsañ</i> <i>muɣseñ</i>	—
kutya	<i>kūtuw³</i> , <i>kuɬuw</i>	<i>kuɬkɛ</i>	<i>kučurɛ</i>	—	—
utó	<i>juɬ⁴</i>	(<i>jit</i>)	<i>juŋqɬ</i>	<i>juɣot-</i>	—
zsugorod-	<i>šun̄kɛrtaxɬ⁻⁵</i> (KLV.)	<i>šun̄kɛr</i>	—	—	—
		b)			
buzog- jut- nyuszt	<i>poɣ⁻⁶</i> <i>joɣt-</i> <i>noɣs</i>	<i>pāɣɣ-</i> <i>joɣt-</i> <i>noɣs</i>	— <i>joɣt-</i> <i>noɣs</i>	<i>pōsi-</i> <i>joɣot-</i> <i>noɣos</i>	— <i>jōgod-</i> , <i>jōɣt-</i> <i>noɣos</i>

Azon kevés adatból, melyekben a magyar *u* történetét az urali ugor nyelvek egyezései alapján szemlélhetjük, az derül ki, hogy az kezdetől fogva zártabb ajakhangzó (*u, o*) volt részben hosszú hangzónak változata. — A *jut-, nyuszt-, buczó-, utó* adatokban az *u* megőrzésére a mellettük eltűnt *ɣ*, illetőleg belőle fejtett *v* volt befolyással, mely bizonyára egyszerűen az előtte álló hangzót megnyújtotta. A *dug-, zsugorod* adatokban a magánhangzót követő nasalis enyészett el s tekintve, hogy a távolabbi rokonnyelvekkel való összehasonlítás ugyanilyen természetűnek tünteti a *lugas-, nyugszik-, sugár-, sudár-, tud-, ugrik-, zug-, zsugori* szavak *u* hangzóit, azt lehet hinnünk, hogy ezeknél ismét csak voltaképen a nasalis elenyészésével járó magánhangzói hosszúság az, mely az *u*-nak ily hangfokon való megmaradását

¹ *ti äs ju-tuñultuñ kɛräk* «ezt a likat be kell dugni (заткнуть надо)». — ² «aspro vulgaris; aspius rapax»; az ugor alakok jelentése: «coregonus moksun». Ősi török-ugor jövevényszó (l. Ethnogr. 4:182.). — ³ «kis kutya, kutyakölyök» (az *eb* és *kutya* között ez lehetett eredetileg a jelentésbeli különbség). — ⁴ «után, hátul». — ⁵ «zsugorodik (bőr)». — ⁶ «fölbuzogni (víz)»: *jā-posɣɛp* «vízforrás» = magy. *buzgó* (l. Ethnogr. 4:187.); «ÉO. *pōsi-* «tropfen, triefen».

eszközölte, a midőn e példák újabb igazolmányai lehetnek azon fel-fogásnak, hogy magánhangzói hosszúságok a magyarban nasalis csoportok egyszerűsítése nyomán is keletkeztek (l. fönt).

A rövid *ü*-nek is ugyanazon mód szerint látjuk fejlődését az urali ugor nyelvek tükrében, mint a hosszú *ü*-ét: ez is t. i. részben *i*-ből (illetőleg ezt megelőző nyíltabb hangzóból), részben magashangúságba való csapással *u*-ből keletkezett. Példák: *fül*, *fil*: ÉV. *pal*, KV. *päl*, TV. *pil*; ÉO. *pal*, DO. *pel*, *pet* | *hüvely*, *hively*: ÉV. *sipäl*, KV. *sépäl* | *süt*, *sit*: KLV. *šit*-, TV. *šet*- «sütni» (pl. a napról; v. ö. ÉO. *saňgart*- «braten») | *süllyed*, *silyed*: ÉV. KV. *sěp*- (*jol-sěpi* «alásülyed (a vízben)») | *ük*, *ik*: ÉV. *aki* «nagybátya», KLV. *äki*, KV. *äk* «após», TV. *äz*, *äk* «anyós»; ÉO. *aki*, *agi* «onkel, oheim», DO. *iki* «greis» | *küsz* *kisz* «alburnus lucidus»: ÉO. *kelsi* «leuciscus rutilus», DO. *küsi*, *kelsä* «cyprinus barbatus» (l. Ethnogr. 4:176.) || *rügy* (Zalában: *rigya* «bimbó helye, ha elvirágzott»): ÉV. *rünt* «rügy», KLV. *rünt*, PV. *rontě*, *ront* (v. ö. ÉO. *runt* «ohrring») | *nyüst*: TV. *ňuz*, *polna-ňuz* «szösz (кудель)» | *füst*, *fist*: ÉV. *posēm*, LV. *pašēm* «füst», TV. *pošulažtal* «füstöl»; ÉO. *pūsēñ* «rauch» | *süger*, *sigér* «perca fluviatilis»: ÉV. *sukēr* «coregonus lavaretus», ÉO. *šogor* id. (l. Ethnogr. 4:176.) | *üt*, *it*: ÉV. *junit*-, KLV. *junit*- «ütni, csapni vágni» (v. ö. *ját-sz*- és ÉV. *jonž*- stb. l. fönt).

Eredetieknek tárgyalt idegen szók, még pedig irániak: *üveg* (l. Ethnogr. 5:20.) | *üstök* (u. o. 140.) | *fürj* (u. o. 75.) | *úr* (mely azonban ugorkori jövevényszó is lehet; u. o. 136.) — Török eredetűek: *bürök* (NyK. 24:407.) | *kút*, *kuťu* (Ethnogr. 4:187.) | *ölyü* (NyK. 21:123.) | *süveg* (u. o. 125.) | *szurok* (u. o. 18:121.) | *szür*- (u. o. X.). — Az *enyv*, mint a *daru*, *hattyú* stb. ugor török jövevényszó.

Az ugor testvérnnyelvek és régi nyelvemlékeink egybevetéséből mindezek szerint azon tanulság következik, hogy bár általában megvolt a magánhangzói hangemelkedéstörvénye a magyar nyelv valamely ősikorszakában: e törvény jelenségeinek mégis már csak legvégső fejlődésmozzanatai jelentkeznek a pozitív nyelvtörténet hatá-

ránál. Az Árpád-kor hangzórendszere csak igen csekély fokban különbözött a maitól, mely főképpen abból állott, hogy a nyiltabb *o*, *ö*, *é* hangok mellett, vagy talán azok helyett a zártabb hosszú *ó*, *ő*, *é* hangoknak megfelelő zártabb rövid *o*, *ö*, *e* hangok divatoztak, melyek a későbbi századokban nyiltabbá váltak.

Kérdés, hogy megvolt-e az *a* hang is a hosszú *á* mellett, mint ez a többi ily módon eltérő hangzópárokból következhetnek? A hosszú, mélyhangú *á* közös szavakban is kimutatható a magyar és vogul nyelvekben (l. fönt); ellenben a rövid *a* ott a hol vogul nyelvjárásokban jelentkezik, többnyire szemmel láthatólag újabb fejtemény, pl. az éjszakiban rendszeren *ä*, az alsólozvaiban *q*, *o* helyett való (ÉV. *sam*, = KV. *säm*, magy. *szem*; ALV. *tat*-«hozni» = ÉV. *tot*-, *tqt*-). Másrészt az *q*, mint kimutattuk, igen régi a magyarban s részben (*o*-val váltakozva) közösen is található vogul nyelvjárásokkal. Mindezek arra vallanak, hogy az *a*, ha ugyan megvolt valaha a magyar nyelv külön életében, mindenesetre igen korán enyészett el, illetőleg ment át *q* hangzásba. Ezen fölfogást megerősítik a török jövevényszók is, melyekben a török rövid *a*-nak többször *á* felel meg, mi azt bizonyítja, hogy már a honfoglalás előtti századokban hiányozván nyelvünkben a rövid *a* hang, velük a magyar kiejtés úgy bánt el, mint az ily hangot tartalmazó újabb keletű jövevényszókkal (v. ö. pl. magy. *bába*, *bánya*, *drága*, *barát* és szláv *baba*, *baňa*, *brat*, ószl. *dragü* másaikat; vagy *kántor* = lat. *cantor*, *bál* = ném. *ball* stb.). Ilyen esetek: *árok* (oklevelekben: *Aruk*): csag. *arig* | *árpa*: köztör. *arpa* | *gyász*: oszm. *jas*, csag. *jas* «klage, trauer»*) | *gyáva*: csag. *jaba* «nutzlos, wertlos, schwach» | *sár*: köztör. *saz* «mocsár» | *sárog*, *sárga*: ktör. *sarig* | *szál*: oszm. *sal* «tutaj» | *szám*: csag. *san* «zahl, zahlung, berechnung» (csuvasos szóvégi változással) | *szán*:- ktör. *san*- «vélni, gon-

*) Ez a szó, mint már Budenz czéloz reá (NyK. X.), az arabس ياs *ja's* (csag. *jas tutmak* «a gyászt tartani» Budag. 2:329.) s így a *hír* mellett második világos adat arra, hogy a régi török jövevényszókkal arab elemek is jöttek a magyarba, vagyis hogy a török hatás kora még a honfoglalás előtt közvetlenül a VIII. században is tartott (l. Ethnogr. 5:19.).

dolni, kívánni» || *boszorkány* : votj. *busturgan* (NyK. 20:467.) | *csótán* : tat. *céwélcan* «giliszta» (u. o. 471.) | *kocsány* : oszm. *kočan* | *oroszlán* : ktör. *arслан*, csuv. *aréslan* | *sárkány* : kún *sazagan* | *sakál* : ktör. *sakal*.

Egy másik érdekes kérdése nyelvtörténetünknek a tővégi magánhangzókra vonatkozik, melyek tudvalevőleg még bő számban jelentkeznek a régibb árpádkori okleveleinkben. Tapasztalva, hogy az árpádkori hangzórendszer nagyjában egyezett a maival, már eleve is nagyon kétesnek kell jelezniük — ha általánosságban van értve (NyK. 24:397.) — azon nézet helyességét, mely szerint «a tővégi magánhangzók elveszésének idejét körülbelől a XII. századra tehetjük». Erre nézve ugyanis számbaveendők a következő körülmények:

1) Már a XI. század közepéből származó legrégebb tihanyi oklevélben is — mint erről Szamota közlése értesít — ingadozásokat találunk a tővégi magánhangzó jelölésében; megvan az egyik szón a szóvégi *u*, a másikon azonban nincs. Nagy Gyula közléseiben (Nyr. VII.) 1067-ből ilyen alakokat találunk: *homus er*, *scen holm*, *hatar*, *nog-ewrem*, *sar-tue*, melyek már magukban véve eléggé igazolják, hogy a XI. században is csak szórványosan, vagy csak egyes nyelvtérületekre szorítva lehetett meg a tővégi hangzó. A hangtvörvények általánosságát szem előtt tartva helyesebben azt mondhatjuk, hogy általában e korban nem volt meg már a tővégi hangzó *s* csupán egyes kivételes esetekben maradt fenn nyoma egykori létének. ahol e jelenség okát egyelőre, mivel az adatok kellő számban nem állanak a köz kutatás rendelkezésére, nem adhatjuk.

2) Ha a tővégi magánhangzó eltűnése csak a XII. században ment végbe, érthetetlen, hogy a XIII. század elejéről való HB.-ben nemcsak hogy a tővéghangzó hiányzik, hanem hiányzik a magánhangzós végekről eltűnt mássalhangzó is, pl. az ilyenekben: *fa* | *vola*, *mente* | *ovdonia*, *ketnie* | *feze*, *erette* | *scine*, *muga nec* | *mige*, *bele* | *munhi*. Ha e kiveszett mássalhangzók után nem régiben még magánhangzó is következett volna, e mássalhangzók a HB.-ben még bizonyára jelezve volnának.

3) Hogy a távolabbi rokonyelvek alapján föltételezett tővégi magánhangzó, ha ugyan megvolt valamikor teljes általánosságban a magyar nyelv külön életében, mindenesetre a honfoglalás előtti

korokban enyészhetett el: arról tanulságot nyújthatnak a magyar nyelv török elemei is, melyekben nemcsak rövid nyílt véghangzók maradtak fenn mai napig (mint: *árpa, alma, balta, béka, bika, gyertya, gyáva, síma, torna* = tör. *alma, arpa, balta, baka, buga, sorda, jaba, šema, torna*; vagy: *kepe, kéve, göte, serke, teve, zerge* = tör. *köbä, kültä, sèrkä, devä, mandsu sirga*), hanem ü is ezekben: *gözü* = kaz. tat. *köse* «patkány» | *gügyü* «nádkéve»: csag. *küdü* «garbenhaufen», nem vévén itt tekintetbe a *kapu, saru, kutu, ölyü, csepü* stb. adatokat, melyek bár valószínűleg szintén rövid hangzóval kerültek át, mindemellett eredeti hosszú voltak is vitatható. Igaz ugyan, hogy a *szücs* és *szatócs* szókban eltűnt a *-ci, -çi* nom. agentis képző végzete; ámde figyelembe veendő, hogy a csuvasban e képzőnek magánhangzós végzetnél *-s* alakja változik a *zé*-vel, pl. a *szücs* szó = anatri-csu. *séwés*, ezek mellett: virjali csuv. *šöžé, šölžé* (l. NyK. 21:128.); itt tehát a magánhangzós szóvégzet eltűnhetett már a törökség terén is. Hasonló eset lehet a *gyöngy* is, melynek egyéb törökségből tudvalevő másainak (oszm. *inži*, tat. *enži*, kojb. kar. *nindī, tīndī*, csag. *jinžü* stb.) csuvas változatát nem ismerjük. Más eset a *sör*, melyre Simonyi hivatkozik (Magyar Szótók 20. l.), mely inkább iráni, mint török elem s mindenesetre az ugor közösség korából való (vog. *sor*, zürj. *votj. sur* = szkr. *súrá*, zend *hura*, melyből a török *sira* is való; l. NyK. 24:407.).

4) Igen alkalmasnak látszanék a hivatkozás a magyar nyelv iráni elemeire, mert ezeknek zend alakjaiban tényleg láthatók magánhangzós teljesebb végzetek, mint pl. ezekben: *tehén*: z. *daenu*, *híd*: z. *haetu*, *vár*: z. *vara*, *várad*: z. *varatha*, *tíz*: z. *dasa*. Még nem világos azonban eddigelé, hogy melyik volt az az ága az iráni nyelveknek melyből a magyar elemek, a mennyiben nem közösek az urali ugor nyelvekkel, valók; a mi pedig az összetét illeti, mely mint több biztos nyom alapján állíthatni, mindenesetre amaz ismeretlen nyelvhez közel állott: ez legalább ma már nem tűnteti föl a jelzett magánhangzói végzeteket, valamint elvesztette azokat már a pehlevi is; v. ö. pl. az idézett esetekhez: összet. *χid*, *des*, pehl. *var*; vagy *vért*: o. *varth* (zend *veredra*), *üstök*: o. *sthug*, *asszony*: o. *ayšīn* stb.

5) Ha pedig a külön magyar nyelvtörténet legrégibb forrására, az urali ugor nyelvekre megyünk vissza, ott is csak azt

tapasztaljuk, hogy általában nincsenek tövégi hangzók: a magy. *lúd* és *víz* szóknak ott is csak *lunt* és *vit* alakok felelnek meg valamint jóformán, az egész tőszerkesztés eljárása egyezik a mai magyar nyelvvel (l. NyK. 24:156.). Ami kész szót erre nézve Simonyi adatul felhozott (Magy. Szótók 8. és 9. ll.), azokban a végzet egytől egyig vagy fogyatékos följegyzés, vagy értékes képzőelem. Méltán vethetjük tehát föl ezek után a nehéz kérdést, mik hát voltaképen azok a magánhangzói végzetek, melyeket főképp a XI. és XII. század oklevelei egyes mai mássalhangzós végzetű töveknél jeleznek?

Szerény nézetem szerint ha e betűknek (*u, i*) tényleg hangok feleltek meg s nem pusztán — a mint esetleg valamely későbbi kutatás még kiderítheti — ortografiai sajátosságok: értelmezésük csak azon nyomok alapján lehetséges, melyek a tövégi magánhangzóra nézve még a vogulban megmaradtak. Ezek t. i. ama könnyen eleső s néha *ä*-vel is váltakozó *-é* véghangzóból állanak, mely némely képző és rag teljesebb alakján jelentkezik, így: lativus *-né, -n* (pl. ÉV. *āmpnē* «ebnek», *mānē* «földre»); de: *āsān* «atyjának», *vātan* «partra») | loc. *-té, -t* (pl. ÉV. *vittē*: KV. *vitēt* «vízben», ÉV. *pačēmt* «oldalomnál», *asērmāt* «hidegben») | acc. *-m, -mē* (pl. KV. *načmē* «gerendát»: *čkwētām* «feleségét») | inf. ÉV. *-uñkwē, KV. -oχw-oχ* | part. præs. KV. *-pe, -p, ÉV. -pā, -p* (pl. *ūnlēp* «ülő», *čajtpā* «futó»). Ezeknek a tavdai vogulban még változatosabb alakok felelnek meg, hol a loc. ragja: *-tq, -tā, -tē*, a lativusé: *-nq, -ne, -n*, az accusativusé: *-mi, -mē*. Azt tehetjük tehát föl ezek analogiáját követve, hogy a XI., illetőleg XII. században hangzottak még egy-egy részében a magyar nyelvterületnek bizonyos esetekben (melyeknek föltételeit az adatok csekély száma miatt egyelőre meg nem állapíthatjuk) ilyes, hogy így nevezzük, «sulytalan» kihangzások, melyeknek hangszínei az *u, i* írást követve, bizonyára a már kimutatott zártabb *o, ö* és *é* lehettek. Ezek valószínűleg, különösen az összefüggő folyékony beszédben ugyanegy nyelvterületen is eleshettek, a mint az ilyféle hangzóknál ezt a vogulban is tapasztalhatjuk. Természetes e mellett, hogy míg az egyik oklevélíró már csak a pontosság és hitelesség kedvéért is a teljesebb kiejtést követte iratában, a másik, ki egyszersmind más vidékbeli volt, ily kihangzásokat vagy nem ismert, vagy nem tartott lényeges hangelemnek. Megjegyzendő, hogy az *álmu-, hármu-, szerelmü*-féle alakok a mai *álom, három,*

szerelem nomin. tövekhez képest nem tekinthetők eredetibbeknek, a mennyiben az utóbbi tőalakulat már a vogulban és osztjákban is mutatkozik, pl. *ülém* «álom»: *ülmém* «álmom»; *χurém* «három»: *χürmél* «hármával» stb. Az *álm*-féle tőalakulattal egészen analog jelenség mutatkozik a pelimi vogulban, hol *vulmé*, *nülmé* nomin. alakok vannak ilyenek mellett; *vulém* «álom», *nülem* «nyelv» (l. még több hasonló példát s e jelenség magyarázatát NyK. 24:9.).

MUNKÁCSI BERNÁT.

Helyreigazítás. A *ki* és *mi* névmások magánhangzóinak eredetére nézve föntebb (280. l.) kifejezett nézetemmel szemben igazolnom lehet mégis Balassának azon további bizonyítás nélkül hagyott fölfogását, hogy «teljesebb alakból» keletkeztek. Bánffy-Hunyadon ugyanis a szóban forgó névmások -*n* ragos alakjai így hangzanak: *kijën*, *mijën* (pl. *kijën* láta pártát? *mijën* áll vala?). Korda Imre észlelete szerint (Nyr. 15.113) a kiskún-halasi nyelvjárásban is «a teljes tőhöz veszik a *ki*, *mi* névmások a -*n* ragot: *kiönn*, *miönn*». Kalocsán is így ejtik: *kijön* («kin, ki-csodán»). Minthogy itt analogiai hatásra aligha gondolhatunk,*) föl kell tennünk tényleg, hogy mint az -*i* végzetnek egyéb eseteiben, itt is *j* hangelem tűnt el a magánhangzó elől s csupán az a kérdés, miként magyarázzuk ezen mindenesetre csak pronominális képzőnek vehető *j*-t. Erre alapot nyújtanak a következő osztják alakok: ÉO. *χoj*, *χoje* «wer», SO. *koje*; ÉO. *muj* «was» (*muj-kem* «wie viel?» *muj-sir* «wasfürein?»), SO. *mughu*: *mughu-mughu* kakoñ? («ming» Pápai), *mugu-sir* «wie beschaffen?» (Castrén), *muguli* «was» (C.); Az ezekben feltűnő névmásképző mutatkozik a vogulban is hol a KV. *khon*, *khwqn* «ki», PV. *khqn*, *khwqn*, TV. *khqn* «ki, a' ki» tő mellett bővebb ÉV. *χāñχä*, KLV. *khañkhä*, ALV. *kh ñgwa* alakok járnak. Megjegyzendő, hogy a magy. *ki*, *mi* végmássalhangzója nem csupán az osztjákban mutatózó egyszerűbb *γ*, *j* hangelemből, hanem a vogulban föltetsző csoportos *ñχ* pronominális képzőből is vehette eredetét, mint ezekben: *fej* (vog. *pänk*), *nej-*, *né*, *nő* (oszt. *neñ*), *vej-*, *vő* (oszt. *veñ*); az egyszerűsített *χ* alakból is *j* fejlődik, pl. ezekben: *tolvaj* (vog. *tulmaj*), *marj* (vog. *marek*).

MUNKÁCSI BERNÁT.

*) En mégis ilyen hatásra gondoltam (az -*n* rag tárgyalásában MNévrág. és Tüzetes MNy., l. ez utóbbiban még a 216. lapot is): minthogy a *ki* és *mi* -*n* ragos alakja aránylag ritka, követték ez esetben a leggyakoribb -*on* ön ön végű alakok mintáját. Ha a *kiën*, *miën* alak eredeti volna, akkor volna nyoma a nyelvelmékekben is.